

ТИЖОРАТ БАНКЛАРИ ЛИКВИДЛИГИНИ БОШҚАРИШНИ АМАЛИЁТДАГИ УСУЛЛАРИ ВА УЛАРНИНГ ЎЗИГА ХОС ЖИҲАТЛАРИ

Шокирова Малика Мирзахидовна,
ТМИ мустақил тадқиқотчиси
E-mail: malikashokirova1978@gmail.com
ORCID: 0009-0007-5078-7939

METHODS OF LIQUIDITY MANAGEMENT OF COMMERCIAL BANKS IN PRACTICE AND THEIR SPECIFIC ASPECTS

Shakirova Malika Mirzakhidovna,
Independent Researcher of TFI
E-mail: malikashokirova1978@gmail.com
ORCID: 0009-0007-5078-7939

JEL Classification: G2,G21

Аннотация: Мақолада Ўзбекистон Республикасида тижорат банклари ликвидлигини бошқаришни амалиётдаги усуларининг ўзига хос жиҳатлари атрофлича ўрганилган, маҳаллий банк амалиётида рўй бераётган ижтимоий-иқтисодий жараёнларни ўзгариши бўйича тадқиқот амалга оширилган ҳамда хулосалар шакллантирилган.

Хусусан, мақолада мавзуга доир хорижлик ва маҳаллий олимларнинг тадқиқотлари, илмий асарлари ҳамда иқтисодий адабиётлари таҳлил этилган, тижорат банклари ликвидлигини бошқаришининг замонавий усуллари қиёсий ўрганиш асосида тижорат банкларида узоқ муддатли юқори ликвидлигини таъминланиши уларнинг фойда даражасига салбий таъсир қилиши аниқланган, шунингдек, республикада тижорат банклари ликвидлигини бошқариш билан боғлиқ бўлган муаммоларни бартараф этишга оид илмий таклифлар ва амалий тавсиялар ишлаб чиқилган.

Abstract: Paper thoroughly studied the specific aspects of the practical methods of managing the liquidity of commercial banks in the Republic of Uzbekistan, based to research on the changes in the socio-economic processes taking place in the local banking practice is carried out and

conclusions are drawn.

In particular, the article analyzes the researches, scientific works and economic literature of foreign and local scientists on the subject, based on a comparative study of modern methods of managing the liquidity of commercial banks, it was determined that long-term high liquidity in commercial banks has a negative effect on their profit level, as well as managing the liquidity of commercial banks of our republic scientific suggestions and practical recommendations for solving problems related to

Калим сўзлар: банк ликвидлиги, Марказий банк, активлар, мажбурият, депозит, ликвидлик риски.

Key words: bank liquidity, Central Bank, assets, liability, deposit, liquidity risk.

Кириш. Мамлакатимиз тижорат банклари ликвидлигини бошқариш ва уларнинг молиявий барқарорлигини ошириш бўйича қатор ишлар амалга оширилмоқда ва тегишли самарага ҳам эришилмоқда. Бирок, бу борада ечимини кутаётган қатор долзарб масалалар сақланиб қолмоқда. Хусусан, Таъкидлаш жоизки, 2022-2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистон тараққиёт стратегияси тўғрисида

Ўзбекистонда тижорат банкларининг актив операцияларини ривожлантириш муҳим масала ҳисобланади. Бунинг учун эса «давлат улушига эга тижорат банкларида трансформация жараёнларини яқунлаш, хусусий банкларнинг улушини 2025 йилда жами банк активларининг 60 фоизига етказиш» каби вазифалар белгилаб берилган [1].

Шунингдек, мамлакатимиз иқтисодчи олимлари томонидан тижорат банклари ликвидлигини таъминлашда уларнинг депозит сиёсати муҳим аҳамият касб этилиши илмий мақола ва асарларда жуда кенг тадқиқ қилинган ҳамда қатор хулосалар шакллантирилган [2].

Буларнинг барчаси мамлакатимиз тижорат банклари ликвидлигига бевосита ва билвосита таъсир этадиган омиллар ҳисобланиб, уни амалий ва назарий жиҳатдан самарли бошқариш нақадар долзарб ва зарур эканлигини белгилайди.

Тижорат банклари ликвидлигини бошқариш тартиби Марказий банкнинг "Тижорат банкларининг ликвидлигини бошқаришга қўйиладиган талаблар тўғрисида"ги Низоми асосида амалга оширилиб, унда қуйидаги масала банк ва унинг атрофидаги муҳитнинг ўзига хос хусусиятларини ҳисобга олган ва аниқ ифодаланган ликвидликни бошқариш сиёсатининг мавжудлиги; банкнинг тегишли бўлинмаларини ўзаро мувофиқлаштирилганлиги; ликвидлик ҳолати мониторингини амалга ошириш вазифалари юклатилган таркибий бўлинманинг мавжудлиги; маълумотлар базасини шакллантириш ҳамда банкнинг актив ва пассив ҳолатларини таҳлил қилиш учун ахборот тизимининг мавжудлигига эътибор қаратилади[3].

Шунингдек, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил учун мўлжалланган энг муҳим устувор вазифалар ҳақидаги Олий Мажлисга Мурожаатномасида маърузасида мамлакатимиз валюта бозорига ҳам тўхталиб ўтди: "Мана, валюта бозори

эркинлашганига ҳам 3 йилдан ошди. Шу даврда эркин валюта айирбошлаш бўйича юртимизда етарли тажриба тўпланди. Энди иқтисодиётимизнинг хорижий валютага боғлиқлик даражасини босқичма-босқич камайтириш керак". Шу мақсадда, келгуси йилда валюта кредитлари улушини ҳозирги 50 фоиздан 45 фоизга, яъни камида 2 миллиард долларга пасайтириш лозимлиги таъкидлаб ўтди [4].

Шу боис ҳам улар ўзларининг тижорат банклари фаолиятида нафақат рискларни минималлаштириш, балки ликвидликни ҳам тартибга солиш ва унинг даражасини етарли миқдорда сақлашга муҳим эътибор қаратилиши лозим. Тижорат банкларининг молиявий бекарорлиги, бошқа томондан riskли активлари (кредитлар, инвестициялар, воситачилик операциялари) ҳажмини ошириш орқали иқтисодиётни молиялаштириш каби масалалар илмий ва амалий жиҳатдан тадқиқ этишни талаб этади.

Материал ва метод. Замонавий шароитида тижорат банклари ликвидлигини тартибга солишнинг усуллари ва ўзига хос жиҳатлари таҳлил қилинди. Тижорат банклари ликвидлигини таъминлаш усуллари ва ҳуқуқий асосларининг амалда қўлланлиши тегишли маълумотлар асосида тадқиқ этилди. Тадқиқот жараёнида кузатиш, иқтисодий таҳлилни қийслаш, тизимли ёндашув ҳамда мантиқий ёндашув каби услублардан самарали фойдаланилди.

Натижалар. Е.Жарковская таҳрири оситда нашр этилган адабиётда "ликвидлик – бу банкнинг ўз вақтида, тўлиқ ва минимал харажатлар эвазига мажбуриятини бажаришдир"[5], –деб таъриф берилган, биз муаллифнинг ўз вақтида ва тўлиқ деган фикрига қўшилаемиз, чунки банк миқдорнинг талаби бўйича пул маблағлари ўтказиш ёки нақд пулга бўлган талабини у талаб қилган пайт, яъни шу куни бажариши жуда муҳим ҳисобланади. Банк буни бир соат, икки соат ёки 1-2 кунга кечктириб бажариши мумкин кечктириб бажариши

хам ликвидсизлик ҳолатига тушиб қолганлигини англатади.

Профессор А.Р.Алавердов: “Ликвидлилик – кредит муассасаси ўз зиммасига олган мажбуриятларини ўз вақтида ва тўлиқ ҳажмда ҳисоб - китоб қила олиш имкониятидир”[6]. Бу таърифда эътиборли жиҳати, биз юқорида таъкидлаган “тўлиқ” деган ибора ишлатилмаган, шу жиҳатдан, бизнинг фикримизча банклар мижозлар олдидаги мажбуриятини тўлиқ бажарилиши муҳим ҳисобланади.

Профессор А.Тавасиев: “Банк ликвидлиги – таҳлил жараёнида банк мижозлар ва турли контрагентлар олдида мажбуриятларини бажариш имконияти ва истагининг мавжудлигида намоён бўлади”[7]. Бизнинг фикримизча, ушбу таъриф бошқаларига нисбатан банкнинг ликвидлилик ҳолатини очиб беришга хизмат қила олмайди, чунки “таҳлил жараёнида”, “имконияти ва истагининг мавжуд бўлиши” каби иборалар бу ерда ортиқча қўлланилган бўлиб, банк ликвидли бўлиши учун мажбуриятни тузлик ва талаб қилинган пайтда бажариши муҳим ҳисобланади. Банкнинг имконияти ва истагининг бор ёки йўқлиги мижоз ўз пулини талаб қилганда инобатга олинмайди, агар бажармаса у ликвидсизлик дея баҳоланиб, мижозларнинг банкка бўлган ишончи пасаяди, охир оқибат йўқолади, бунинг тавсилотлари эса бутун банк тизимига салбий таъсир кўрсатади.

Мамлакатимиз иқтисодчи олимлари, хусусан профессор Ш.Абдуллаева, ва профессор А.Омонов, и.ф.д. О.Саттаров, и.ф.д. А.Абдуллаев ва бошқа иқтисодчи олимлар ҳам банкларнинг ликвидлиги бўйича ўз муносабатлари ва нуқтаи назарларини билдирган, бироқ уларнинг барчасида банкларнинг ликвидлиги айнан рақамли иқтисодиёт шароитида қандай бўлиши масаласи асосий объект сифатида қаралмаган.

Масалан Ш.Абдуллаева: “Ликвидлик атамаси сотиш, активларни пул маблағларига айлантиришнинг амалга оширилишини, яъни банкнинг Марказий

банк ёки вакил банклардаги нақд пул маблағларидан оқилона фойдаланиш, ликвид активларини сотиш имконияти ва ҳ.к. ларни англатади.”[8], деб таъриф берган бўлса, А.Омонов ликвидликка: “Ликвидлик – бу банкнинг мижозлардан кутилган ва кутилмаган ҳолатларда молиявий ресурсларга бўлган талабни қондириш қобилиятидир”[9], -дея таъкидлайди.

Шунингдек, маҳаллий ва хорижлик иқтисодчи олимларнинг фикрига кўра, амалиётда ликвидлилик юқори даражада бўлиши узоқ муддатли даврда уларнинг фойда даражаси ва молиявий барқарорлигини таъминлашга салбий таъсир кўрсатади[10].

Берилган таърифлардан кўришиб турибдики, иқтисодчи олимлар банкларнинг тўлов қобилияти ва ликвидлиги каби тушунчаларни эътироф этган ҳолда, уларга ўз ёндошувларини ифода этмоқда, бироқ, ушбу тушунчалар мазмун жиҳатидан бири-биридан жиддий фарқ қилмайди.

Мунозара. Банк ликвидлигини бошқаришнинг қуйидаги усуллардан фойдаланилади:

- “маблағларнинг умумий фонди” усули;
- “маблағлар конверсияси” усули;
- “илмий бошқарув” усули;
- Марказий банк томонидан сўнгги босқичда кредитлаш усули.

Тижорат банклари ликвидлигини бошқаришда “Маблағларнинг умумий фонди” усули орқали банкнинг барча бўш пул маблағлари ягона молиявий фондда жамланади ҳамда келгусида банкнинг актив операциялари режимида жойлаштирилишини назарда тутаяди. Алоҳида олинган операция турлари бўйича ўрнатилган ликвидлилик ва даромадлилик ўртасидаги нисбатдан ташқари, қандайдир махсус чекловлар ўрнатилмайди. Ушбу фонддан банкнинг исталган бизнес бўлинмаси операцияларни молиялаштириш манбаси сифатида фойдаланиши мумкин бўлади.

“Маблағларнинг умумий фонди” усулининг афзаллиги куйидагиларда намоён бўлади:

- ушбу усулни амалга оширишнинг методологик соддалиги, яъни маблағларни жалб қилиш ва жойлаштиришнинг кўшимча шартлари мавжуд эмаслиги;

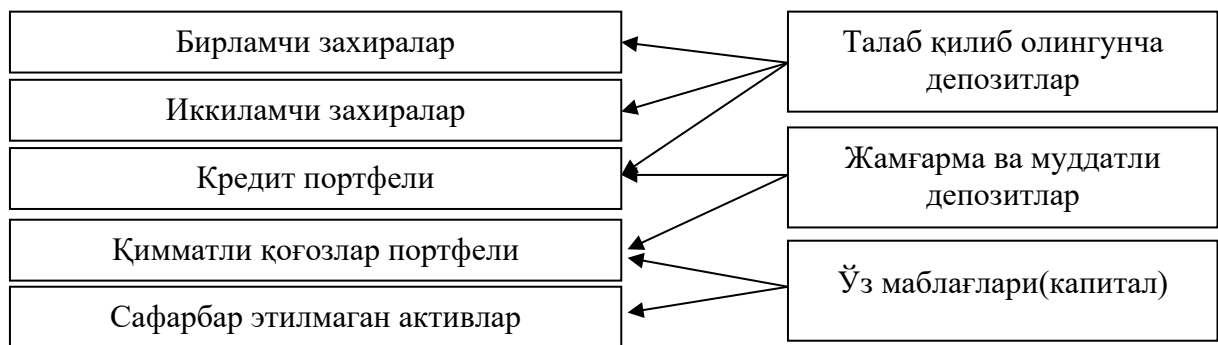
- бошқарув қарорларини қабул Амма “маблағларнинг умумий фонди” усулида тижорат банклари томонидан жалб қилинган маблағлари ва уларини жойлаштириш муддатларининг мос келмаслиги натижасида банкнинг жорий ликвидлигининг таъминланмаслик хавфи даражаси юқори бўлади.

Банк ликвидлигини бошқаришнинг иккинчи усули сифатида “маблағлар конверсияси” усулини таклиф этиш мумкин.

қилишнинг тезкорлиги (оралиқ бошқарув масофаларининг мавжуд эмаслиги);

- даромад келтирмайдиган активларнинг кўпайиши хавфининг йўқлиги, яъни банк ихтиёридаги маблағлар банк хизматлари бозорининг бирор-бир сегментида талаб пайдо бўлиши билан дарҳол жойлаштирилиши мумкинлиги.

Ушбу усулда тижорат банклари томонидан молиявий маблағларни жалб қилиш ҳамда уларни жойлаштириш муддатларини қатъий мувофиқлаштирилишини назарда тутати. Шунинг учун банклар учта асосий, яъни узок муддатли (12 ойдан ортиқ бўлган муддат), ўрта муддатли (3 ойдан 12 ойгача бўлган муддат) ва қисқа муддатли (3 ойгача бўлган муддат) операциялари фондини ташкил қилади.

1-расм. Маблағлар конверсияси усули ёрдамида ликвидлиликни бошқаришнинг ўзига хос хусусиятлари[11]

Биринчи фондга банк капиталининг фойдаланилмаган қисми ва узок муддатга жалб қилинган маблағлар йўналтирилади. Жалб қилинган маблағларнинг қолган қисми эса мос равишда иккинчи ва учинчи фондлар ўртасида тақсимланади. Шунга мос тарзда актив операциялар амалга оширилади.

Бунда ҳар бир фонд орқали ўтадиган молиявий оқимлар ҳаракати ликвидлиликни бошқариш департаменти таркибидаги махсус бўлинма томонидан режалаштирилади ва назорат қилинади.

“Маблағлар конверсияси” усули ёрдамида банкнинг жалб қилинган ва жойлаштирилган молиявий ресурслари муддатларини мувофиқлаштириш

ҳисобига жорий ликвидлилик таъминланади, банкнинг активлари таркиби ва унинг базавий элементларини узок муддатли режалаштириш имконияти вужудга келади.

Тижорат банклари ликвидлигини бошқаришнинг навбатдаги усули «илмий бошқарув» усули ҳисобланади. Ушбу усулда банклар томонидан молиявий оқимлар ҳаракатини бошқаришда информацион технологиялардан кенг кўламда фойдаланилади. Бунинг учун махсус математик моделлар ва улар асосида пассив ва актив операцияларни мувофиқлаштириш учун яратилган дастурлардан фойдаланилади. Илмий

бошқарув усулида кредит муасасаси молиявий стратегияси ва банк хизматлари бозорининг тегишли сегментларидаги жорий ҳолат ҳисобга олинган тарзда, бошқарувнинг кўп қиррали қарорларини ишлаб чиқиш имкониятини беради.

Илмий бошқарув усулининг устувор жиҳатлари сифатида қуйидагиларни келтиришимиз мумкин:

- банк фаолиятида замонавий информацион технологиялардан амалий фойдаланиш. Замонавий информацион технологиялар банк фаолиятида нафақат тегишли операцияларни амалга оширишни тезлаштиради, балки бошқарувнинг янги сифатини таъминлайди. Чунки компьютерга вазиятли параметрлар ва муқобил сценарийлар шунчалик кўп миқдорда киритиладики, уларни анъанавий усулларда кўриб чиқиш амалий жиҳатдан мумкин эмас;

- бошқарув қарорларини шакллантиришнинг тезкорлиги.

Жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози ҳамда барқарор ташқи муҳит шароитида илмий бошқарув усулидан йирик банклар ликвидлик даражасини бошқаришда фойдаланишлари мақсадга мувофиқдир. Улар одатда нафақат кучли молиявий салоҳиятга эга, балки кичик тузилмалар учун ёпиқ бўлган иқтисодий ва сиёсий маълумотлар манбаларидан фойдаланиши мумкин.

Таъкидлаш лозимки, тижорат банклари томонидан ликвидликнинг меъёрдаги даражасини ушлаб турилиши учун мамлакат банк амалиётида ликвидликни тартибга солиш дастакларининг ривожланганлиги талаб этилади.

Одатда банк ликвидлигини тартибга солиш дастакларини тижорат банки томонидан мустақил фойдаланилиши мумкинлигига қараб, ички ва ташқи дастакларга ажратиш мумкин.

2-расм. Банк ликвидлигини тартибга солиш дастакларининг таснифланиши[11]

Ликвидликни тартибга солишнинг ички дастаклари банклар томонидан мустақил фойдаланилиши ва банк фаолиятини режалаштиришда ҳисобга олиниши мумкин. Айти пайтда ликвидликни тартибга солишнинг ички дастаклари тезкор ва стратегик дастакларга бўлинади. Тезкор ички дастакларга ликвидлик қимматли қоғозлар, шунингдек, банкларнинг валюта ва фоиз рискларини хеджирлашга хизмат қилувчи ҳосила молиявий инструментлари билан амалга ошириладиган операциялар тааллуқлидир. Бундан ташқари, бошқа банклар билан кредит линияларини очиш, Марказий банкнинг қайта молиялаш операцияларида иштирок этиш, узоқ муддатли қарз мажбуриятларини жалб қилиш ҳам шулар жумласидандир.

Банк ликвидлигини тартибга солишнинг ички стратегик дастаклари банкнинг банклараро бозордаги стратегиясини ўзгартиришни кўзда тутди. Банкнинг ривожланиш стратегиясини мувофиқлаштириш биринчи навбатда банкнинг бизнес-режалаштириш ва банк маҳсулотлари ҳамда фоиз сиёсати параметрларини ўзгартиришни тақозо этиб, пировардида миқдорлар билан операциялар кўлами, пул оқимлари йўналиши ва ҳажмининг ўзгаришига олиб келади.

Аҳоли омонатларини кафолатлаш тизими банк омонатчиларининг ҳуқуқи ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш, банк тизимига бўлган аҳоли ишончини мустаҳкамлаш ва жамғармаларни банк тизимига жалб қилишни рағбатлантиришни кўзлайди. Шунингдек, ушбу тизим турли банк инқирозлари шароитида банк тизимидан аҳоли омонатларини юқори суръатларда чиқиб кетишини олдини олишга хизмат қилади. Умуман олганда, аҳоли омонатлари суғурталаш тизимидан ликвидликни

бошқариш механизмида кўриладиган самара қуйидагича бўлиши мумкин:

– аҳоли нигоҳида банкларга бўлган ишончнинг ортиши инқироз ҳолатлари учун жамғариладиган ликвидлик захираларини камайтириш имконини беради;

– омонатларни суғурталаш тизимининг жорий этилиши аҳолининг бўш пул маблағларини “ёстиқ ости”дан олиниб банк депозитларига жойлаштирилишига ва ўз навбатида, жалб қилинган маблағлар ҳажмининг ошишига олиб келади.

Марказий банк банк ликвидлигини тартибга солишнинг турли шакллари ёрдамида ликвидлик етишмовчилиги ёки ортиқчалиги муаммоларига барҳам беришга ҳаракат қилади.

Марказий банк томонидан сўнги босқичда кредитлаш (СБК) – банк секторини қуллаб-қувватлаш элементларидан иборат бўлиб, кредит ташкилотлари фаолиятида жиддий бўлган вазиятларда унинг ликвидлик даражасини таъминлашдан иборатдир.

Марказий банкнинг кредит ташкилотлари ликвидлигига таъсир кўрсатувчи элементларини қуйидагича ифодалаш мумкин:

1. Фонд интервенциялари(фонд бозоридаги интервенциялар).

2. Валюта интервенциялари(валюта бозоридаги интервенциялар).

3. Депозит-кредит интервенциялари (ссуда капитали бозоридаги интервенциялар).

4. Захира талаблари.

Юқорида қайд қилинган инструментлар Марказий банк томонидан пул-кредит сиёсатини амалга оширишда ҳам қўлланилади ва унинг доирасида қуйидагиларни қамраб олади:

1. Фонд интервенциялари:

- кредит ташкилотларидан қимматли қоғозларни харид қилиш;
- кредит ташкилотлари томонидан қимматли қоғозларни сотилиши;
- кредит ташкилотларидан қимматли қоғозларни вақтинчалик харид қилиш;
- кредит ташкилотлари томонидан қимматли қоғозларни вақтинчалик сотилиши;

2. Валюта интервенциялари:

- кредит ташкилотларидан чет эл валютасини харид қилиш;
- кредит ташкилотлари томонидан чет эл валютасининг сотилиши;
- кредит ташкилотларидан чет эл валютасини вақтинчалик харид қилиш;
- кредит ташкилотлари томонидан чет эл валютасининг вақтинчалик сотилиши;

3. Депозит-кредит интервенциялари:

- кредит ташкилотларига маблағларни вақтинчалик жойлаштириш;
- кредит ташкилотларидан маблағларни вақтинчалик жалб қилиш;

4. Захира талаблари:

- кредит ташкилотларига захира талабларини камайтириш;
- кредит ташкилотлари учун захира талабларини ошириш;
- кредит ташкилотларига захира талабларини вақтинчалик камайтириш;
- кредит ташкилотлари учун захира талабларини вақтинчалик ошириш.

Ушбу пул-кредит сиёсатининг усуллари турли йўналишлар билан таснифланади ҳамда уларнинг баъзилари банк ликвидлигини оширади, баъзилари эса уни стерилизациялашни назарда тутлади. Бунда Марказий банк томонидан сўнгги босқичда кредитлаш

банк секторини қўллаб-қувватлаш элементи ҳисобланиб, айнан кредит ташкилотларига ликвидликни тақдим этишни кўзда тутлади.

Фикримизча, мамлакат банк секторини қўллаб-қувватлашда “валюта интервенциялари” инструментида доимий фойдаланиш мақсадга мувофиқ эмас. Чунки унинг доирасида банк ликвидлигини таъминлашда миллий валютада тақдим этилаётган ликвидликни хорижий валюта ликвидлигига алмаштириш орқали амалга оширилади.

Тадқиқотларимиз кўрсатишича, мамлакат банк секторини қўллаб-қувватлашда пул-кредит сиёсатининг қуйидаги инструментлари ва методларидан фойдаланиш мақсадга мувофиқдир:

- фонд интервенциялари (кредит ташкилотларидан қимматли қоғозларни харид қилиш, кредит ташкилотларидан қимматли қоғозларни вақтинчалик харид қилиш);

- депозит-кредит интервенцияси (кредит ташкилотларига маблағларни вақтинчалик жойлаштириш);

- захира талаблари (кредит ташкилотлари учун захира талабларини камайтириш, кредит ташкилотлари учун захира талабларини вақтинчалик камайтириш).

Сўнгги босқичдаги кредитлаш банк секторини қўллаб-қувватлаш бўйича Ўзбекистон Республикаси Марказий банки фаолиятининг бир қисми ҳисобланади ҳамда банкларнинг ликвидлигини таъминлаш билан чекланади.

Бундан ташқари, банклардаги ортиқча ликвидликни бартараф этиш мақсадида Марказий банк депозит аукционлари ва ўзининг облигациялари билан операцияларни тақлиф қилиши

мумкин. Аксинча, ликвидиликнинг этишмаслиги шароитида Марказий банк ломбард кредитлари ва РЕПО операциялари ёрдамида банк тизимига кўшимча ликвидиликни тақдим этиши мумкин.

Тижорат банклари ликвидилигини таъминлаш ва унинг мустақамлигига жалб қилинган маблағларнинг барқарорлиги, яъни узок муддатга жалб этилаётганлиги ҳам муҳим аҳамият касб этади. Диссертация ишимизнинг мазкур параграфиди мамлакатимизда йирик давлат, хорижий

инвесторларга сотилаётган ва хусусий тижорат банкларининг жалб қилинган маблағлари таркибини атрофлича кўриб чиқамиз.

Қуйидаги жадвал маълумотлари асосида мамлакатимизда йирик тижорат банки ҳисобланган, айни пайтда ушбу банкда мавжуд бўлган давлат улушининг хорижий инвесторларга сотиш жараёнлари олиб борилаётган АИТБ Ипотека банкнинг жалб қилинган маблағлари манбалари ва уларнинг кейинги беш йилдаги улуши ва динамикасини кўриб чиқамиз.

1-жадвал

АИТБ Ипотека банкнинг жалб қилинган маблағлар улуши ва динамикаси [12].
(1 январь ҳолатига, млрд сўм ҳисобида)

Таркиби	2019й.	2020й.	2021й.	2022й.	2023й.
Жами жалб қилинган ресурслар	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
<i>Депозит маблағлар</i>	<i>37,3</i>	<i>39,2</i>	<i>33,8</i>	<i>45,3</i>	<i>45,1</i>
Муддатсиз депозитлар	56,1	44,6	52,2	57,5	54,7
Муддатли депозитлар	43,9	55,4	47,8	42,5	45,3
Жамғарма депозитлар	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
<i>Нодепозит маблағлар</i>	<i>59,2</i>	<i>58,4</i>	<i>63,8</i>	<i>53,2</i>	<i>51,2</i>
Олинган кредитлар	53,6	50,4	46,2	38,1	34,5
<i>Бошқа ресурслар</i>	<i>3,6</i>	<i>2,4</i>	<i>2,4</i>	<i>1,5</i>	<i>3,7</i>
Жами муддатли мажбуриятлар	75,6	80,2	80,0	72,4	71,6

1-жадвал маълумотларидан хулоса қилиш мумкинки, АИТБ Ипотека банкининг жалб қилинган маблағлари таркибида депозитларнинг улуши 2019 йил 1 январь ҳолатига 37,3 фоизни ташкил этган бўлса, нодепозит маблағлар 59,2 фоиздан иборат бўлган. Бу кўрсаткич, албатта 2023 йил 1 январь ҳолатига ижобий тарафга ўзгариши юз бериб депозитларнинг улуши 45,1 фоизни ёки таҳлил этилаётган даврда 7,8 пунктга ошган (6-иловада мазкур банкнинг жалб қилинган маблағлар таркиби, улуши ва

динамикаси айни шу давр учун абсолют суммада келтирилган). Бироқ, бу даража, тижорат банкнинг ликвидилиги нуқтаи назардан етарли эмас, чунки нодепозит маблағлар улуши сезиларли даражада юқори улушни ташкил этмоқда. Жадвал маълумотларига таяниб, жами депозитлар таркибида муддатли депозитларнинг улушини кўрадиган бўлсак ушбу кўрсаткич ҳам унчалик даражада юқори эмас. Бизнинг фикримизча, тижорат банкнинг жалб қилинган маблағлари таркибида депозит маблағларнинг улуши

камида 60-75 фоизни ташкил этиши, депозитлар таркибида эса муддатли депозитларнинг улуши 60 фоиздан кам бўлмаслиги мақсадга мувофиқ. Бундай фикрга келишимизинг сабаби шундаки, тижорат банклари жалб қилинган ресурслари таркибида депозитлар ва узоқ муддатли маблағлар улушининг пастлиги уларда трансформацион рискнинг ортишига, бу

эса ўз навбатида ликвидлик муаммосини вужудга келишига олиб келади.

Қуйидаги жадвалда АЖ Миллий банкнинг жалб қилинган маблағлари манбалари таркибида депозит ва нодепозит маблағларнинг кейинги беш йилдаги улуши ва динамикасини кўриб чиқамиз.

2-жадвал

АЖ Миллий банкнинг жалб қилинган маблағлар улуши ва динамикаси [13]
(1 январь ҳолатига, млрд сўм ҳисобиди)

Таркиби	2019й.	2020й.	2021й.	2022й.	2023й.
Жами жалб қилинган ресурслар	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
<i>Депозит маблағлар</i>	<i>23,1</i>	<i>28,6</i>	<i>26,1</i>	<i>29,4</i>	<i>37,5</i>
Муддатсиз депозитлар	72,0	57,4	60,5	53,7	74,2
Муддатли депозитлар	28,0	42,6	39,5	46,3	25,8
Жамғарма депозитлар	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
<i>Нодепозит маблағлар</i>	<i>74,9</i>	<i>68,8</i>	<i>71,9</i>	<i>69,1</i>	<i>60,7</i>
Олинган кредитлар	72,5	61,2	59,2	58,0	46,0
<i>Бошқа ресурслар</i>	<i>2,0</i>	<i>2,6</i>	<i>2,1</i>	<i>1,5</i>	<i>1,8</i>
Жами муддатли мажбуриятлар	81,3	81,0	82,2	82,7	70,4

2-жадвал маълумотларидан кузатиш мумкинки, АЖ Миллий банкнинг жалб қилинган маблағлари таркибига қараб унда ликвидлик билан боғлиқ долзарб ва қийин вазиятли ҳолат мавжуд деган хулосага келиш мумкин. Чунки, банкнинг жалб қилинган маблағлар таркибида депозит маблағларнинг улуши 2019 йил 1 январь ҳолатига атиги 23,1 фоизни ташкил этиб, кейинги йилларда, яъни 2023 йил 1 январга келиб 37,5 фоизга етган. Аксинча, банкнинг нодепозит маблағлари улуши юқори бўлиб, ушбу

Хулоса. Хулоса қилиб айтганда, тижорат банклари ликвидлигини бошқаришнинг қатор усуллари мавжуд бўлиб, банклар ушбу усулларни ўзига хос жиҳатларини эътиборга олган ҳолда ҳамда кредит ва депозит сиёсатлари ҳамоханлигига қараб амалиётда жорий

манба мос равишда 72,5 ва 60,7 фоизни ташкил этган, унинг таркибида эса олинган кредитлар салмоқли улушни эгаллаган. АЖ Миллий банкнинг жалб қилинган маблағларининг банк ликвидлигига таъсир нуқтаи назардан баҳо берадиган бўлсак, банкнинг молиявий ресурслари жуда қиммат баҳоларда ва унчалик узоқ бўлмаган муддатларга жалб қилинган бўлиб, банкда ликвидликни таъминлаш ва бошқариш юзасидан ўта жиддий ва доимий равишда тартибга солишни талаб этади. этади. Хусусан:

-мамлакатимиз тижорат банклари активлари таркибида инвестициялар, айниқса юқори ликвидлик қимматли қоғозларга қилинган инвестициялар улушини ошириш лозим, бунинг натижасида тижорат банклари активлари

деверсификация даражаси ортади, бу уларнинг кредитлар бўйича риск даражасини пасайиши ҳамда ликвидликни самарали бошқаришга ижобий таъсир кўрсатади;

-мамлакатимиз тижорат банклари активлари таркибида кредитлар улушининг пасайиши уларнинг инвестициялари улушини ошишига имконият яратмоқда, бу ўз навбатида, тижорат банкларинининг рискли активлари ҳисобидан барқарор даромад маънабасини ортишига, активларни диверсификациясига, қолаверса ликвидлиликни таъминлашга ижобий таъсир кўрсатади;

-тижорат банкларининг ликвидлигини бошқаришда унинг шундай миқдорини таъминлаш лозимки, бу уларнинг ликвидлигини ёмонлашувига олиб келмаслиги ҳамда фойда даражасига салбий кўрсатмаслиги лозим;

-тижорат банклари ликвидлиги барқарорлиги ва мустаҳкамлигига

уларнинг пасивлари таркибида муддатли депозитлар улушининг юқорилиги ва ушбу маблағларни арзон манбалар ҳисобидан шакллантирилганлиги ижобий таъсир кўрсатади;

-тижорат банклар амалиётида замонавий информацион технологияларни кенг жорий этилиши нафақат тегишли операцияларни амалга оширишни тезлаштиради, балки ликвидлиликни бошқаришнинг самарали ва янги усулларини жорий этишни таъминлайди;

-банклардаги ортикча ликвидлиликни баргараф этиш мақсадида Марказий банк депозит аукционлари ва ўзининг облигациялари билан операцияларни таклиф қилиши ва аксинча, ликвидлиликнинг етишмаслиги шароитида Марказий банк ломбард кредитлари ва РЕПО операциялари ёрдамида банк тизимига қўшимча ликвидлиликни тақдим этиш амалиётини кенгайтириш лозим.

ФЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 28 январдаги ПФ-60-сон "2022-2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистон тараққиёт стратегияси тўғрисида"ги Фармони.
2. Omonov A., Rakhimov S. The issues of formation and developing of deposit policy of commercial banks //International Finance and Accounting. – 2018. – Т. 2018. – №. 5. – С. 2.
3. Ўзбекистон Республикаси Марказий банки Бошқаруви томонидан 2015 йил 22 июлдаги 19/14-сонли қарорига асосан тасдиқланган "Тижорат банкларининг ликвидлигини бошқаришга қўйиладиган талаблар тўғрисида"ги низоми.
4. Мирзиёев Ш.М. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил учун мўлжалланган энг муҳим устувор вазифалар ҳақидаги Олий Мажлисга Мурожаатномаси.
5. Жарковская Е.П. Банковские дело. Учебник.-М.: 2006, Стр. 345-346.
6. Алавердов А.Р. Стратегический менеджмент в коммерческом банке. – М.: Маркет ДС, 2007 -576 с.
7. Банковское дело: Управление и технологии. Учебное пособие для вузов. Под редакцией А.Тавасиева. –М.:, 2001. Стр. – 388.
8. Абдуллаева Ш. Пул ва банклар. –Т.; 2010.
9. Омонов А.А Тижорат банкларининг ресурсларини самарали бошқариш

масалалари. Монография. “Фан ва технологиялари”, 43 бет.

10. Akrom A. OMONOV; Kamaruzzaman MUHAMMAD; Erlane K. GHANI. 2023, 'Factors Influencing Liquidity Creation among Commercial Banks in Uzbekistan: An Empirical Study', The Journal of Asian Finance, Economics and Business(JAFEB), 10(1), 1-8. 10.13106/jafeb.2023.vol10.no1.0001

11. Иқтисодий адабиётлар ва асарлар асосида муаллиф томонидан тузилди

12. АИТБ Ипотека банкнинг молиявий хисоботлари.

13. АЖ Миллий банкнинг молиявий хисоботлари.